

Dues inscripcions d'època antiga de l'illa de Cabrera (arxipèlag de Cabrera, Illes Balears)*

MATEU RIERA RULLAN
MARÍA LUISA SÁNCHEZ LEÓN
MAGDALENA FÀBREGUES POMER
ENRIQUE GARCÍA RIAZA

El material epigràfic que aquí es presenta, encara que fragmentari, revesteix una especial importància, ja que es tracta de les primeres inscripcions aparegudes al territori de Cabrera.

L'Arxipèlag de Cabrera es troba al sud de l'illa de Mallorca, a uns 10 Km de distància. Consta de 18 illes i illots, que sumen un total de 1.836 Ha. Les dues més grans són la de Cabrera, amb un perímetre de 38 Km i una superfície de 1.569 Ha, i la de Conillera, amb 137 Ha (Fig. 1). La resta són petits illots, força abruptes, cosa que fa que alguns d'ells siguin pràcticament inaccessibles.

Figura 1: Situació de l'arxipèlag de Cabrera

Aquest arxipèlag, aparentment allunyat de tot arreu, es troba en un punt cabdal dintre de les principals rutes de navegació que creuaven el Mediterrani a l'Antiguitat. Algunes d'aquestes rutes que passaven ben a la vora de l'Arxipèlag de Cabrera foren de les més utilitzades pels navegants antics. Ens referim, en primer lloc, a la que des de l'estret entre Sicília i Cartago, passava pel sud de Sardenya, a migjorn de les Balears i vorejant el

* Volem mostrar el nostre reconeixement als guardes del Parc Nacional de Cabrera i a l'arqueòloga municipal de Palma, la Dra. M. Magdalena Riera Frau, gràcies als quals es varen poder recuperar i salvar aquestes dues inscripcions que tot just descriurem.

migdia de la Península Ibèrica, arribava cap a l'Estret de Gibraltar. Altra ruta de navegació Est-Oest molt important era la que, partint des de la Península Itàlica, passava per l'estret de Bonifaci i, altre cop, pel sud de les Illes Balears, el sud de la Península Ibèrica i fins a Gibraltar.

Aquesta última ruta, també es podia fer a l'inrevés, passant també pel sud de les Balears, és a dir, ben a prop de l'Arxipèlag de Cabrera. És per això que aquest conjunt d'illes eren un bon punt de referència per a la navegació. A més, en algunes rutes NORD-SUD o SUD-NORD del centre del Mediterrani Occidental, també es podia visualitzar el sub-archipèlag i aprofitar-se'n del seu port. Finalment, cal recordar que algunes de les rutes bàsiques entre les Illes Balears i Pitiüses, passaven necessàriament pel costat de Cabrera que, per tant, tornava a assolir un paper molt important com a fita, com a possible lloc d'aiguada i, puntualment, com a lloc de refugi.

L'illa de Cabrera, amb molta diferència la més gran de l'archipèlag, disposa d'un bon port, d'una font i d'alguns altres punts on es pot recollir aigua en algunes èpoques de l'any. Era, doncs, un bon indret on es podien refugiar el vaixells en cas de mal temps, un lloc on s'hi podia fer aiguada i, on es podien reparar els desperfectes que haguessin pogut sorgir durant la travessia. Altres recursos de l'illa com els aliments o la llenya (essencialment de pi), havien de ser limitats. Però el propi topònim, el qual ja trobem en Plini (*NH*, III, 76-77), ens pot estar mostrant que a Cabrera es podia disposar de carn de cabres o d'ovelles, les quals devien pasturar lliurement, després d'haver sigut amollades per mariners que feien comptes tornar a l'illa, o pels habitants del sud de Mallorca, qui podien haver practicat una ramaderia a distància, tal i com la que es va realitzar en l'època medieval, moderna i contemporània. També es podia explotar la carn dels nombrosos ocells que habiten tot l'any o per temporades l'archipèlag, o aprofitar-se'n dels seus ous en temps de cria. Altre font d'alimentació eren els recursos marins els quals fins i tot avui en dia són considerablement abundants. Aquests, a més de permetre alimentar a les tripulacions dels vaixells que repostaven, també feien factible establiments, com a mínim estacionals, de grups de pescadors mallorquins.

A Cabrera hi ha diversos jaciments on hi apareixen materials d'època antiga¹, però, com ja hem exposat en altres llocs, les restes més abundants s'han de situar cronològicament entre els segles V a VII dC².

¹ Per a la realització d'aquest treball ens fem ressò de les publicacions referides a diverses tasques de prospecció de l'archipèlag: J. CAMPS COLL: Cerámicas de tipología indígena halladas en Conejera y Cabrera, *BSAL*, 31, 1962, 657-662. J. CAMPS COLL: Primeros hallazgos arqueológicos en las islas de Cabrera y Conejera, *VII Congreso Nacional de Arqueología*, Barcelona 1960, Zaragoza 1962, 188-190.; J. MASCARÓ PASARIUS: *Inventario de los yacimientos arqueológicos de Mallorca*, Palma, 1967; M. TRIAS, GUSSO: Una campanya a les illes de Cabrera, *Endins*, 1974, 33-55; V. M: GUERRERO: *Indigenisme i colonització púnica a Mallorca*, Ses Salines 1985; Mª J. HERNÁNDEZ; M. A. CAU; M. ORHILA: Nuevos datos sobre el poblamiento antiguo de la isla de Cabrera (Balears). Una posible factoría de salazones, *Saguntum*, 24, 1992, 213-222. Però a més també hem fet servir les prospeccions realitzades per la Dr. M.M. Riera Frau dintre de les feines de catalogació de zones arqueològiques per a la revisió del Pla General d'Ordenació Urbana de Palma.

² Mateu RIERA RULLAN: "L'ocupació de Cabrera: Segles V-VII", J. M. PONS, M.M. RIERA FRAU, M. RIERA RULLAN: "Història i Arqueologia de Cabrera", *Palma Ciutat Educativa*, Oalma, 2000, *Col·lecció Eines*, 6,

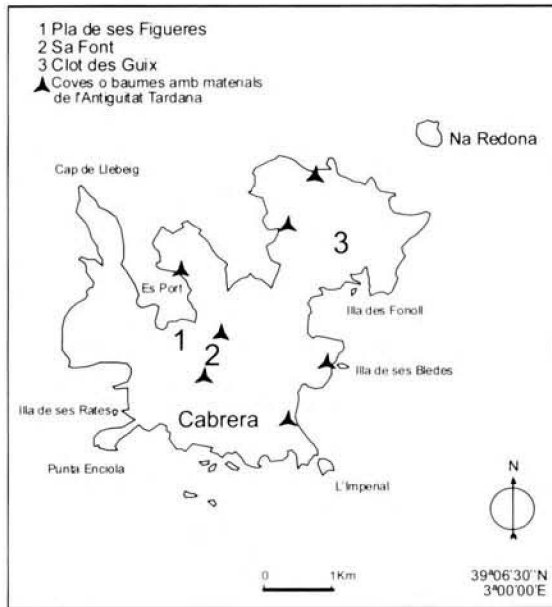

Figura 2: Principals jaciments de Cabrera i coves o balmes amb material de l'Antiguitat Tardana.

Tanmateix, però, dues de les troballes més interessants de les aparegudes a Cabrera, semblen correspondre a una cronologia més primerenca. Ens referim a les dues inscripcions que a continuació presentarem. La primera es va trobar al jaciment anomenat del Pla de ses Figueres, mentre que la segona, va aparèixer al de Sa Font (Figura 2, Núm. 1 i 2).

El jaciment arqueològic anomenat del Pla de ses Figueres es troba situat ben al fons del port de l'illa de Cabrera. Aquest jaciment comença ben bé en l'actual línia de costa, allunyant-se d'ella, fins als 150 m, com a mínim³. La primera notícia que tenim d'algun tipus d'activitat vinculada amb la investigació històrica o arqueològica de l'Arxipèlag de Cabrera ens porta a la dècada de 1950, quan el Sr. Joan Camps va realitzar les primeres prospeccions terrestres a les illes de Cabrera i Conillera. Els resultats d'aquestes

65-72; Mateu RIERA RULLAN: *El monestir de Cabrera*, Barcelona, 2002. Treball de Recerca dirigit pel Dr. Miquel Barceló, Universitat Autònoma de Barcelona; M. RIERA RULLAN: "La ceràmica del Pla de ses Figueres. Noves dades del monestir de l'illa de Cabrera (Illes Balears)", *VI Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica. Les ciutats tardoantigues d'Hispania: Cristianització i topografia*, València, 8-10 de maig de 2003 (En premsa) i M. M. RIERA FRAU; M. RIERA RULLAN: "Campanya d'excavacions arqueològiques de 2003 en la 'factoria de salaons del Pla de ses Figueres (Cabrera, Balears). Les troballes d'època antiga", *BSAL*, 60, Palma, 2004, 333-370.

³ Aquesta apreciació està encara per comprovar completament ja que només tenim un coneixement parcial de la zona. Fins el moment s'ha realitzat una prospecció superficial de tota aquesta part del port i cinc sondeigs arqueològics executats entre els anys 1999 i 2004, tots ells dirigits per M^a. Magdalena Riera Frau i Mateu Riera Rullan, dintre del projecte "Recuperació, consolidació i musealització del monestir bizantí de l'illa de Cabrera", el qual ha estat íntegrament subvencionat per l'Ajuntament de Palma.

investigacions es varen publicar l'any 1962⁴, els quals, tot i no tenir directament en compte el nostre jaciment, si que varen servir com a primera evidència arqueològica de l'ocupació de l'arxipèlag durant l'Antiguitat tardana.

Uns quants anys més tard, durant l'estiu de 1979, i aquest cop ja en la zona que ens ocupa, el Dr. Víctor Guerrero, va poder recollir *restes ceràmiques, fonamentalment fragments de sigil·lades Clara-D i de llànties paleocristianes, entre les ruïnes properes a la rada de l'actual port.*⁵ El 1992, la Sra. Maria José Hernández i els Doctors Margarita Orfila i Miquel Àngel Cau, varen publicar un estudi força més complert de la zona del fons del port, on donaren a conèixer tres nuclis⁶ on es varen poder recollir en superfície abundants fragments ceràmics datables entre els segles VI i VII dC.⁷ Finalment, a mitjans dels anys 90, al llarg de les tasques de catalogació de zones arqueològiques per a la revisió del Pla General d'Ordenació Urbana de Palma, es va poder protegir en la seva amplitud tot el jaciment (Pla de ses Figueres), el qual abraçava els tres nuclis exposats pels autors Hernández, Cau i Orfila en 1992.

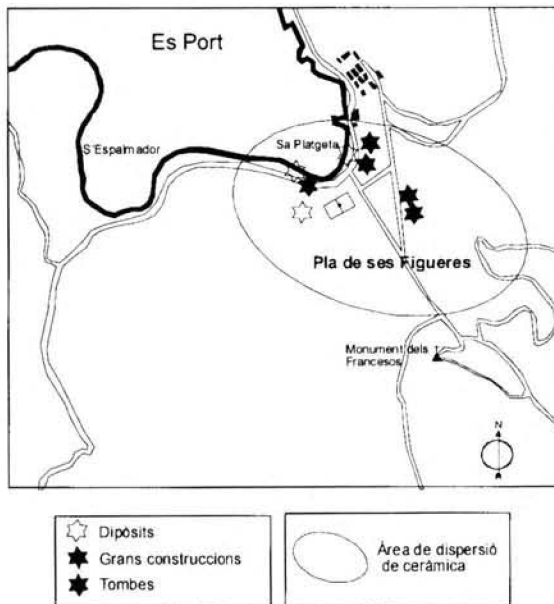

Figura 3: Plànol amb els principals elements del jaciment del Pla de ses Figueres.

⁴ J. CAMPSCOLL : Cerámicas de tipología indígena”

J. CAMPSCOLL : Primeros hallazgos ...

⁵ GUERRERO, V.M., *Indigenisme i colonització* ..., 148.

⁶ Mª J. HERNANDEZ; M. A. CAU; M. ORFILA : Nuevos datos sobre el poblamiento ... , 213-222.

Mª J. HERNANDEZ; M. A. CAU; M. ORFILA : Nuevos datos sobre el poblamiento ... , 220.

Les restes arqueològiques que actualment coneixem al Pla de ses Figueres, es poden dividir en tres apartats (Fig. 3):

Un primer conjunt estaria format per una possible factoria de salaons localitzada en la zona de la platja⁸. Altres restes constructives remarcables són les que hi ha a l'est de la platja, al costat de la casa del Pagès. Es tracta bàsicament de murs, fets en sec, entre els que s'hi troben abundants trossos ceràmics corresponents, sobretot, a peces per a cuinar, vaixella, *tegulae* i *imbrices*. Aquests murs es troben dintre del que queda d'una pleta tancada amb marges fets també amb pedra seca. Precisament, fou en un d'aquests marges on es va trobar un fragment d'una inscripció, dipositada actualment al Museu de Cabrera (Fig. 4), la qual després descriurem. Entre els materials recuperats en aquesta zona també destaquen uns quants fragments de marbre i abundants llosetes de pissarra. Finalment, a uns 100 m al S-E de la platja, s'han trobat fins el moment un total de cinc tombes, les quals semblen indicar la presència en aquell lloc d'una necròpolis força extensa puix, entre les dues tombes més allunyades, hi ha una distància de 50 m.

Figura. 4: Museu de Cabrera, inscripció trobada al Pla de ses Figueres.

La inscripció trobada al jaciment del Pla de ses Figueres (Fig. 5) correspondria al cantó superior esquerre d'una làpida motllurada i amb el camp epigràfic rebaixat. Hi ha també restes d'una capa d'estuc.

Dimensions: 27 x 31,8 x 14,5.

Camp epigràfic conservat: 13,4 x 20,5.

Alçada lletres: 3,8-4; 3-3,7; 2.

⁸

Veure l'article sobre el tema en aquest mateix número del *BSAL*.

Separació interlineal: 1,5-0,8; 1.

Distància de les lletres amb el marc superior: 0,8-1.

Lectura:

$\overset{\circ}{\text{P}} \cdot \text{IVLIO} \cdot [\text{---}]$
 EROTI+ [---]
 +++ [---]
 [-----]

Figura 5: Inscripció trobada al Pla de ses Figueres

El tipus de pedra, marès, una mica erosionada, fa que algunes de les lletres no apareguin ben conservades. En tot cas, es tracta d'una capital quadrada. Del text del fragment es conserven tres línies, l'última de les quals, intel·ligible, presenta restes de tres lletres. A la primera línia s'aprecia un nexa a la paraula IVLIO entre la V i la L, així com interpuncions triangulars, amb el vèrtex cap a dalt, entre P i I i darrere de la O. La segona presenta lletres de menor mida.

La lectura del epígraf ens situa davant un antropònim llatí. D'aquest, es reconeixen, en l. 1, l'inicial del *praenomen* P(ublio) i el *nomen* íntegre IVLIO. Donat que l'antropònim apareix expressat en datiu, s'ha d'interpretar com una referència al individu objecte de la dedicació. El text continua en l. 2 amb un *cognomen*. En el cas, probable, de què es vinculi a l'antropònim de l. 1, caldria conjecturar els desenvolupaments EROTI, o EROTI[CI], termes d'origen grec amb paral·lels a l'epigrafia de la Península Ibèrica.⁹

Aquest nom denota orígens servils, i es troba a inscripcions relatives a esclaus i lliberts.¹⁰ A *Tarraco* es documenten dues referències del segle I corresponents al llibert

⁹ Arminda. LOZANO VELILLA: *Die griechischen Personennamen auf der iberischen Halbinsel*, Heidelberg, 1998.

¹⁰ Julio MANGAS MANJARRES, *Esclavos y libertos en la España romana*, Salamanca, 1971.

T(itus) Fisevius T(iti) l(ibertus) Eros, mencionat en un dels epígrafs com a *sevir* (CIL II 4295=RIT 416; CIL II 4296=RIT 417). També a *Tarraco* hi ha constància d'un *Iulius Eros* (CIL II 4970, 244). Al temps, un epígraf de *Barcino* al·ludeix a tres membres d'una mateixa família: *Trocina Eroticus, Eroticus* i *Erotica* (IRC IV, 215), probablement un llibert el primer i esclaus els restants, segons proposta dels editors del text, amb una datació corresponent als segles II o III. La forma *Eros* apareix també com marca d'àmfora (Dressel 2/4) a les produccions de Can Cabot (Sta Eulàlia de Ronçana, Vallès.), designant un esclau o llibert (IRC V, 112). A més hi ha testimoniats al CIL altres mencions d'*Eros* i *Eroticus* així com *Aerotice, Erotio* i *Erotis* a Hispània, tot i que no és freqüent. És molt probable que el personatge testimoniats a Cabrera estigui dins d'aquesta esfera social i per tant que haguem de parlar d'un llibert d'origen grec. El fet que el *nomen Iulius* aparegui en datiu fa pensar en una inscripció honorífica o funerària, i més probablement això segon, ja que per estadística són més freqüents. No apareix la abreviatura D M (*Dis Manibus*), segons el que se'ns ha conservat, ja que a la part de dalt de la inscripció sembla ser que no hi cabria. Respecte a la cronologia de la peça, proposariem una datació d'entre els segles I i II.

Figura 6.- Dos aspectes de l'ara trobada al jaciment de Sa Font.

Tal i com hem avançat, l'altre inscripció trobada a l'illa va aparèixer al jaciment anomenat Sa Font. Aquest es troba una mica més a l'interior, just al costat de les cases de Can Feliu, lloc on hi ha la font més important de tota l'illa (Fig. 2, Núm. 2). En aquest punt, al voltant de la font i d'un forn de calç, es troba abundant ceràmica de diverses èpoques. Les ceràmiques més antigues que fins el moment hem pogut documentar es poden situar cap el voltant del canvi d'Èra. Per altra banda, en aquest lloc encara no hem pogut identificar cap tipus d'estructures suposadament antigues, cosa que no ens ha d'estranyar si tenim present les nombroses obres, sobretot d'època contemporània, que s'hi han realitzat.

La troballa més rellevant d'aquest jaciment és el fragment d'una ara de marbre amb motllura superior parcialment conservada (Fig. 6-8).

Dimensions: 23 x 28 x 14

Camp epigràfic conservat: 5 x 22

Distància de les lletres amb el marc superior: 3

El text just conserva restes de la primera línia, i únicament són llegibles els traços superiors de les lletres.

Lectura:

[---] CYNTHI+ [---]

[-----]

Es tracta, probablement, del nom en masculí CYNTHI[VS] o el femení CYNTHI[A]. La pobre conservació de les lletres dificulta la datació de l'epígraf, però és possible situar-lo en època alt-Imperial.

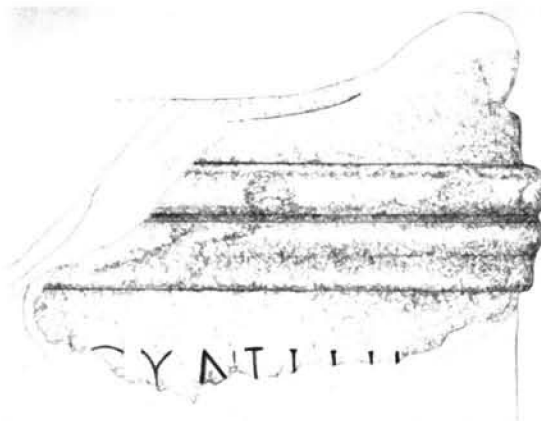

Figura 7.- Visió frontal de l'ara (Dibuix de Catalina Garau).

RESUMEN

Se dan a conocer los hallazgos epigráficos de la isla de Cabrera (Islas Baleares), primeras muestras de este tipo de documento histórico aparecidas en la isla. Tales inscripciones, pese a su hallazgo fuera de contexto arqueológico, suponen una fuente de primordial importancia para el conocimiento de la ocupación humana de la Isla.

ABSTRACT

A presentation of epigraphical discoveries made on the Island of Cabrera (Balearic Islands): the first examples of this kind of historical document to have been found on the island. Although they were not found in their original archaeological context, the inscriptions are an invaluable source of information about man's occupation of the island.